

Непша О.В.

ПЛОЦЕНОВІ (КІММЕРІЙСЬКІ) ВІДКЛАДИ БІЛОСАРАЙСЬКОЇ КОСИ (ПІВНІЧНЕ УЗБЕРЕЖЖЯ АЗОВСЬКОГО МОРЯ)

Проблема охорони і захисту навколишнього середовища тісно стикається з проблемою охорони і захисту берегів морів та океанів, особливо пляжів — акумулятивних форм, що запобігають руйнуванню берегів. Оскільки вузькі акумулятивні форми завжди існують в умовах гострого дефіциту наносів у береговій зоні (у тому числі на узбережжі Азовського та Чорного морів), то особливо характерним для них є стриманий відступ берегової смуги та загальне зміщення поперечного профілю в бік суходолу. Природні ценози, що розташовані на широких та вузьких акумулятивних формах, є унікальним середовищем існування рідкісних і цінних тварин та рослин. Порушення цього середовища або недоврахування його елементів можуть підірвати важливу екологічну ланку та порушити увесь ланцюг. Білосарайська коса як природне явище майже не має аналогів у світі. Косу називають островом середземноморської флори та фауни. Вона є єдиним місцем в Україні, де гніздяться багато видів вимираючих водоплавних птахів. Як акумулятивна форма рельєфу вона потребує певних дій, направлених на збереження самого ландшафту, його біоти. З іншого боку відчувається антропогенний вплив на косу через її забудовування, велику кількість відпочиваючих та іншу господарську діяльність. Певну геоекологічну проблему створює наявність «чорних пісків» на узбережжі коси, які негативно впливають на здоров'я населення. Все це актуалізує та спрямовує на перспективу наукові дослідження Білосарайської коси як унікального геологічного та ландшафтного утворення. Дослідження змін швидкості відступу коси у західному напрямку, уточнення вздовжберегового перенесення осадових відкладів внаслідок дії прибійних потоків, виявлення залежностей між зміщенням коси на захід і зміщенням абразійних ділянок корінного берега у тому ж напрямку, прогноз подальшого розвитку коси як геологічного

утворення — це найбільш актуальні напрями дослідження Білосарайської коси.

В результаті проведених польових, бібліографічних та аналітичних досліджень зроблено ретроспективний аналіз геолого-географічного вивчення коси; на основі фондів матеріалів ПКГП та АНДС уточнено геологічну та тектонічну будову району; визначені геолого-геоморфологічні особливості коси. Робота у керносковищі з керновим матеріалом сприяла зробити літологічний опис та побудувати літологічну колонку геологічної свердловини № 45-Г.

Дослідження сприяють подальшому більш глибокому вивченню питань формування кіс Західного, Північного та Східного Приазов'я.

За своїм географічним положенням Білосарайська коса є південною частиною Приазовського низовинного степу. Білосарайська коса за характером утворення є наливною та знаходиться в українській частині Північно-Східного узбережжя Азовського моря, обмежує Таганрозьку затоку з півночі та Білосарайську затоку з південного сходу. Корінна частина її має трикутну форму, східний берег, західну міліну. У Білосарайській косі знаходиться верхівка Білосарайської затоки — бухта Таран'я. Довжина Білосарайської коси складає близько 14 км, ширина біля основи — приблизно 10 км. Площа поверхні суходолу складає 416 км², акваторія — 200 га. Білосарайська коса знаходиться у Першотравневому районі Донецької області за 20 км від м. Маріуполь. Координати коси 46° 52' 46,4" північної широти, 37° 19' 18,64" східної довготи.

Для формування Білосарайської коси велике значення має те, що вона є частиною прибережно-аквальних парадинамічних ландшафтних комплексів, які є невід'ємною складовою Приазовської парадинамічної ландшафтної системи і приурочені до ліній контакту води і суходолу. У зв'язку з особливим типом взаємодії цих природних середовищ узбережні геосистеми є особливим типом парадинамічних та парадинамічних та парадинамічних ландшафтних систем, які відрізняються від суходольних та аквальних як за структурою, так

і за функціонуванням. Вони представлені морськими узбережжями, узбережжями водосховищ і ставків. На формування цієї системи впливають процеси, які відбуваються на теренах Азовського моря.

З точки зору геології Білосарайська коса, як і інші коси Азовського моря, є молодим утворенням. Вона сформувалася в результаті тектонічного підйому ґрунтів і є продуктом складної акумуляції морських осадків, частково виносів річок та балок — піску, детритусу та матеріалів абразії берегів. У корінній частині коси є галька, у верховинній частині черепашка превалює над піском, а вздовж західної частини тягнеться смуга чистої мушлі. Тому акумулятивні форми дуже чутливі до порушень запасів біогенного матеріалу на підводному схилі.

На Білосарайській косі можна зустріти солончаки, невеликі озера та лимани. Лимани взимку затоплені водою, весною та влітку пересихають та заростають трав'яним покривом. Білосарайську косу з'єднують з материком вузькі перешийки, які складені піщано-мушельними наносами. Перешийки обрамлені з боку моря прибіжним валом.

Кіммерійські відклади широко представлені вздовж північного узбережжя Азовського моря, охоплюють повністю північний борт Причорноморської западини, частково південний схил приазовського масиву. Північна межа простягання кіммерію відповідає береговій смузі, нерівна та хвиляста; проходить від північної сторони с. Ново-Василівка через південну частину с. Осипенко, північніше сс. Приморське, Юр'ївка та Ялта, південніше смт Мангуш до м. Маріуполь. На схід від м. Маріуполь кіммерійські відклади не розповсюджені. Залягають кіммерійські відклади трансгресивно на розмитій поверхні докембрію (Юр'ївський горст) та нижнього (рідше середнього) сармату — Бердянський і Білосарайський грабен. У покрівлі зазвичай присутні відклади куяльницького, рідше — четвертинного віку (Бердянська і Білосарайська коси, долини річок). Потужність кіммерійських порід змінюється від 3-5 до 35 метрів в межах Юр'ївського горсту та до 30-60 метрів в межах Бердянського та Білосарайського грабенів. Найбільш

характерний розріз кimmerію зроблено за свердловиною № 45-Г (Білосарайська коса).

Можливо, після кimmerійської трансгресії, яка охопила тільки прибережну частину Ялтинської ділянки, починаючи з верхнього кimmerію, відбулась регресія моря на захід та берегова смуга встановилась західніше Білосарайської коси. Зі сходу до моря впадала міцна річкова артерія — Пра-Дон, про що свідчать прісноводний склад фауни та дельтовий характер осадів